

Wiardi Beckman Stichting
Judith Merkies
21 november 2012

De lease-samenleving: ecologisch communisme of de nieuwe economie?

De PvdA zet in de komende verkiezingen groei en banen centraal. Tegelijk wil de partij een groene economie en wil het de strijd aangaan tegen klimaatverandering. Bijt het één niet het ander? Niet als we hard werken aan nieuwe manieren van zaken doen en consumeren. Een lease-samenleving, waar de producent eigenaar blijft van een product, is zo'n nieuwe weg. Dit duurzame bedrijfsmodel vormt een oplossing voor het probleem van de minderwaardige gloeilamp.

Taart en muziek in een brandweerkazerne in Ohio. Er is een honderdjarige te bewonderen en dat moet gevierd worden. De jarige van dienst is in dit geval geen mens of dier, maar een lamp - een krasse gloeilamp uit 1908 die al een eeuw lang het pand onafgebroken verlicht. "Zo maken ze ze tegenwoordig niet meer", fluistert één van de gasten.

Dit is de beginscene van de documentaire *The Light Bulb Conspiracy*. Daarna wordt uitgelegd hoe in de jaren '20 fabrikanten beseften dat als ze lampen van eeuwige levensduur maakten, hun zaak snel failliet zou gaan. Iedereen hoeft dan ten slotte maar één lamp in zijn of haar hele leven te kopen. Daarom spraken fabrikanten af lampen te maken die niet langer 1500 uur brandden.

Hetzelfde wordt gesuggereerd over panty's van sterk nylon waar nooit ladders in komen of keramische scheermesjes die niet bot worden: technisch is het mogelijk ze te maken, maar de fabrikant tekent er zijn eigen ondergang mee iets te maken wat niet kapot gaat. Het Amerikaanse Walmart heeft het maken van inferieure producten zelfs tot een bedrijfsmodel verheven (Dukes, 2010) 2.

Terug naar de toekomst

Ooit kochten we één paar zondagse schoenen die we naar de schoenmaker brachten en lieten we een versleten bankstel oplappen. Ooit keken we gezamenlijk het journaal en films in een bioscoop en vroegen we liedjes aan in een jukebox.

Nu worden producten gemaakt met een ingepland levenseinde en staat snel kopen en weggooien gelijk aan een bloeiende economie. De kerkmis en bioscoop zijn vervangen door meerdere TV's per huishouden waarop we *The Hour of Power* kijken, en printers zijn zo gebouwd dat een nieuwe kopen goedkoper en makkelijker is dan een reparateur zoeken. Als het slecht gaat met de economie, roept de overheid ons op nog meer spullen te kopen - als het goed gaat trouwens ook. We leven in een tijdperk van spullen.

Maar er zijn ontwikkelingen die erop wijzen dat het tij keert.

CD's worden in rap tempo vervangen door digitale muziekprogramma's als iTunes en Spotify. Digitale informatie wordt verplaatst van tastbare servers naar de 'cloud', een

niet-tastbare informatiewolk. Ook worden toepassingen gebundeld. De huidige smartphone is een computer, televisie, reiswekker, krant, barometer, stopwatch, antwoordapparaat, metronoom en rekenmachine ineen. Zoals een Engelse krant schreef over weer een nieuw model: het zet nog net geen koffie. En waar grondstoffen duurder worden en de economische crisis voortwoedt, zien steeds meer mensen in dat het voordelig is met minder spullen méér te doen. Kleren, gereedschappen, auto's en fietsen kunnen tegenwoordig geruild, geleend of gehuurd worden.

Er zijn andere initiatieven om meer te doen met minder. Enkele maanden geleden werd in The New York Times gewag gemaakt van een interessant nieuw concept in Amsterdam: het repair-café. Een café waar spullen met een klein defect door reparatiespecialisten opgelapt worden. Op de website van het café is te lezen dat repareren bij veel mensen niet meer in het systeem zit. "Mensen die deze praktische kennis nog wel bezitten (...) worden niet of nauwelijks benut."

Deze ontwikkelingen zijn voordelig, omdat ze milieuefficiënt zijn en kwaliteit van producten weer centraal zetten. Maar hoe zit het dan met groei en banen? Verdwijnen die niet op het moment dat er minder geproduceerd wordt? Niet als er met slimme nieuwe bedrijfsmodellen wordt nagedacht over wat echt waarde heeft. We moeten toe naar een circulair economisch model. Een economie waarin niet meer het product centraal staat, maar het resultaat. Dit is het geval in een lease-samenleving.

Een nieuw economisch model

Stel je nu voor dat je geen lamp meer kocht, maar het resultaat: licht. Je betaalt dan bijvoorbeeld een maandelijks een klein bedrag voor een verlichte ruimte. Op dat moment levert Philips de allerbeste lamp, omdat het bedrijf dan zo lang mogelijk geld over hetzelfde exemplaar kan ontvangen. Vervanging en reparatie is nu een kostenpost voor Philips, omdat afgesproken is dat Philips het resultaat levert.

Dit voorbeeld kan naar vele branches doorgetrokken worden. Als je geen koelkast meer koopt, maar de dienst 'zeven graden koelcomfort' leaset, is dat een prikkel voor de fabrikant om de allerbeste koelkast te leveren. Als je geen iPad meer koopt, maar een 'iPad-service' leaset, is het plotseling niet meer aantrekkelijk voor Apple om iedere twee jaar een nieuw apparaat te lanceren omdat meer materiaal leveren niet langer gelijk staat aan meer winst. Innovatie zal dan steeds meer via software plaatsvinden.

Omdat de fabrikant in een lease-samenleving eigenaar van een product blijft, heeft deze ook de garantie dat de waardevolle grondstoffen die in het product zitten terugkomen. Dit is een grote stimulans om producten te ontwerpen die makkelijker te ontmantelen en recyclen zijn.

Door te leasen is kwaliteit en duurzaamheid voor iedereen betaalbaar. Nu kiezen mensen met een kleine portemonnee vaak bij aankoop voor de goedkoopste optie, waarmee ze ongewild de wegwerpmaatschappij in stand houden. Leasen brengt hoogwaardige producten binnen handbereik. Klanten kunnen nu met een klein vast bedrag de dienst van een anders onbetaalbaar product genieten, en de toegenomen vraag maakt duurzame producten goedkoper.

Op het moment wordt het lease-model al toegepast in uiteenlopende sectoren, zo kun je al telefoons, tapijten en wasmachines leasen. Michelin laat klanten nu per kilometer betalen in plaats van per autoband. Daarmee is het in het voordeel van Michelin de beste banden te leveren. DOW Chemicals heeft een model ontwikkeld waarin ze de dienst 'reiniging van oppervlakten' verkopen in plaats van chemicaliën. DOW heeft namelijk kennis om precies de juiste hoeveelheid chemicaliën op de juiste manier in te zetten, en heeft in dit model ook de prikkel om deze kennis toe te passen. En omdat het lease-model circulair is (chemicaliën worden teruggenomen), wordt afval spectaculair teruggedrongen³.

Een kwestie van geopolitiek

Het lease-model kan een sleutel vormen om een groene economie in Europa mogelijk te maken. Europa heeft goede plannen uitgetekend om tot een klimaatneutrale economie te komen in 2050, maar heeft zelf niet de grondstoffen in de bodem die nodig zijn om een duurzame infrastructuur te bouwen. China heeft meer dan 95% van de zeldzame metalen die nodig zijn voor het bouwen van windturbines en elektrische auto's, en heeft nu exportbeperkende maatregelen afgekondigd. Zo kunnen ze het waardetoevoegingsproces van de materialen op eigen bodem laten plaatsvinden.

Dit gebeurt vaak onder barre arbeidsomstandigheden. Chinese mijnen zijn, ondanks verbetering de afgelopen jaren, vaak nog verre van veilig⁴. Daarnaast blijkt in Chinese fabrieken uitbuiting en onbetaald overwerk schering en inslag en ook zelfmoorden zijn in bepaalde sectoren geen uitzondering - denk aan de misstanden in de Apple-fabrieken die begin dit jaar boven water kwamen⁵.

Dit is inhumain, slecht voor Europese werkgelegenheid en slecht voor de Europese omslag naar een duurzame economie. Daarom spant Europa nu samen met de VS en Japan een rechtszaak aan tegen de Chinese maatregelen.

Tegelijk laten we deze zelfde begeerde zeldzame metalen verdwijnen doordat de laptops, telefoons en auto's waar ze in zitten worden gestort of geëxporteerd. Dit terwijl metalen, volgens een recent rapport van de Green Alliance beschikken over een uitstekende en volledige recyclebaarheid⁶. Toch wordt maar een derde van de waardevolle metalen in producten voor meer dan 25% gerecycled⁷.

Dit komt omdat het voor producenten nog altijd goedkoper is om bij ieder nieuw product naar de oliefontein of metaalgroeve te gaan. En voor telefoon- en autofabrikanten is het nog steeds aantrekkelijker om oude auto's op de tweedehandsmarkt af te zetten dan om ze te recyclen. Inderdaad wordt terecht beweerd dat hergebruik milieuvriendelijker is dan recycling. Maar als producten dan alsnog op de vuilstort eindigen in derdewereldlanden, en met schadelijke en ongezonde methoden uit elkaar gehaald of verbrand worden zodat straatarme mensen er metalen uit kunnen ontlenen, is dat voor mens en milieu de verkeerde weg.

Het lease-model kan hergebruik en recycling voordeliger maken. Maar het model is geen wondermiddel, en staat zeker ook niet los van andere economische modellen. Er is in de literatuur al langer een interessante discussie over economische modellen die groei en banen bereiken via diensten.

Een idee met een geschiedenis

Dat eigendom niet zaligmaking is, is een inzicht dat niet alleen gedeeld wordt door communisten (de uitspraak 'eigendom is diefstal' wordt vaak toegeschreven aan Karl Marx, maar komt van de Franse anarchist Proudhon). Aristoteles schreef ruim 2000 jaar geleden al dat 'echte welvaart schuilt in het gebruik van dingen, niet in de eigendom ervan'. Oscar Wilde tekende op dat de 'erkenning van privaat eigendom het individualisme heeft beschadigd, door een man door te verwarren met wat hij heeft, zodat de mens denkt dat het belangrijk is om te hebben, en vergeet dat het belangrijk is om te *zijn*'.

Vanaf de jaren '90 is deze kritiek gekoppeld aan duurzaamheid. In *The Ecology of Commerce* van Paul Hawken uit 1993 is de volgende passage te lezen over een samenleving waar gebruik centraal staat:

'(w)hen you bought a refrigerator, a television, or a car, you would buy the license to use and operate it. The license would be transferable so that you could give or sell it to a friend if you wanted to. But the product could not be disposed or thrown away. It would have to be returned by the (...) manufacturer or retailer. Retailers of consumer products would become 'de-shopping' centres where customers would drop off the products no longer needed and obtain newer ones.'

Het model van de lease-samenleving kan geplaatst worden in de bredere discussie over product-dienstcombinaties (PDC). Bibliotheken, carpoolen, wasserettes en wittefietsenplannen zijn de bekendste voordelen van PDC. Arnold Tukker, professor in duurzaamheid, heeft hier uitgebreid over geschreven 8. Hij heeft acht verschillende types PDC geïdentificeerd, verdeeld in drie clusters. Deze clusters zijn:

Productgerichte diensten

De klant koopt een product en tegelijkertijd koopt hij of zij een aantal diensten waardoor de werking van het product gegarandeerd wordt (bijvoorbeeld onderhoud, technologische updates en reparaties). De consument blijft eigenaar en betaalt een eenmalige prijs voor het product. Dit model is in het verleden uitgevoerd met kopieerapparaten: Xerox bracht het totaalpakket van een goede kopieerdienst in rekening. Dit is een voorbeeld van een baanbrekende voorloper in bedrijfsmodellen.

Gebruiksgerichte diensten

Onder dit cluster vallen de leasemodellen, maar ook het poolen en ruilen van producten valt hieronder. Eigendom blijft in deze categorie bij de maker en de consument betaalt een vastgesteld bedrag voor het gebruik. Leasen stelt bezit boven eigendom; pool- en ruilmodellen gaan uit van het adagium 'toegang staat boven eigendom'.

Resultaatgerichte diensten

Een bijzonder interessante laatste categorie die Tukker definieert is de resultaatgerichte PDC. De klant koopt een 'resultaat' zonder dat er een voorbepaald product in de transactie zit. Bijvoorbeeld, een pesticidenbedrijf dat vroeger vooral pesticide wilde verkopen, verkoopt nu een 'maximaal oogstverlies', en maakt hiervoor analyses van grondsoort en lichtval om zoveel mogelijk oogst te garanderen. Of Philips verkoopt 'aangenaam licht' en

werkt hiervoor niet alleen met lampen, maar ook met aanpassing van gordijnen enzovoort. Ook in de bouw zou dit een mooie benadering zijn om energie-efficiënt te zijn. Het huidige Europese aanbestedingsbeleid, dat een precieze productomschrijving vereist, is hier echter nog ver vanaf.

Al deze dienstgerichte modellen hebben met elkaar gemeen dat ze de belangen van consument en producent op één lijn zetten. Het is niet meer in het voordeel van de producent om een minderwaardig product te leveren. Bovendien is deze herijking in het voordeel van het milieu: spullen gaan langer mee of worden ontworpen op een manier waarop ze makkelijk up te daten of te recyclen zijn. De wegwerpmaatschappij wordt zo tegengegaan.

Een tandje sneller

Een circulaire economie en de daarin passende lease-samenleving gaan niet over één nacht ijs, en er zijn enkele belangrijke politieke maatregelen te nemen die het idee in een stroomversnelling kunnen brengen:

- Een stort- en exportverbod:** Stort en export van afval met waardevolle grondstoffen moet verboden worden om recycling te bevorderen.
- Wettelijk kader aanpassen:** Financiële en wetgevende barrières voor leasen moeten opgeheven worden. Ook is de hulp van banken 'van morgen' en banken 'met ideeën' meer dan welkom om nieuwe financieringsmodellen uit te werken.
- Waarborgen dat niemand te veel betaalt:** Consumentenrechten moeten niet meer uitgaan van eigendomsbescherming (je *hebt* immers geen producten meer), maar van dienstbescherming, inclusief het kostenaspect. Het moet voor iedere consument volledig begrijpelijk zijn wat hij of zij betaalt.
- Design-criteria vastleggen:** Producentenverantwoordelijkheid moet worden uitgebreid naar de ontwerpfase, zodat producten die geleased worden na terugname ook daadwerkelijk makkelijk uit elkaar te halen en te recyclen zijn.
- Belastingverschuiving:** Ten slotte moet het leveren van arbeidsintensieve diensten goedkoper worden. Bedrijven moeten producten monitoren, repareren, updaten, vervangen en/of recyclen. Dit levert veel nieuwe banen op, maar dat moet een bedrijf wel kunnen betalen. Dit kan via een belastingverschuiving van arbeid naar grondstoffen. Belast wat je wil ontmoedigen, niet wat je wil bevorderen!⁹

Maar bovenal moet de denkomslag komen van bedrijven, van slimme voorlopers die de creativiteit hebben snel in te spelen op een veranderende rol van Europa.

Groei en banen in een duurzame economie

De lease-samenleving doorbreekt *the light bulb conspiracy*, zorgt voor een nieuwe bron van werkgelegenheid via diensten en zet kwaliteit en gebruiksvriendelijkheid weer centraal in ons economisch handelen.

Daarmee is uiteraard niet gezegd dat leasen een panacee is. Denk bijvoorbeeld alleen al aan de tientallen kleine contracten die je zou hebben op het moment dat je voor ieder product in je huis een maandelijks afdracht betaalt. Daarnaast is het hele wettelijke kader op dit moment ingericht in termen van bezit en van de lineaire economie. Bedrijven en consumenten hebben nog niet in elke sector de vereiste

rechten, plichten en middelen om het aan te durven eigendom bij de producent te houden.

Maar dat sluit niet uit dat als we op ons huidige niveau van welvaart willen blijven of zelfs willen groeien, we op een meer duurzame en circulaire manier met onze economie om moeten gaan. Een volledig gedereguleerde wegwerpeconomie is aantoonbaar niet de weg die we moeten blijven volgen. Maar evenmin zijn de huidige problemen een reden om het allocatiesysteem van de markt, dat als zodanig nog altijd superieur is, terzijde te schuiven. Een politiek gereguleerde planeconomie heeft nog duisterder keerzijden.

De opdracht van de politiek is daarom om de markt te laten functioneren op een manier die de samenleving dient. Door bedrijfsmodellen te bevorderen die niet de consument een rad voor de ogen draaien met inferieure producten en daarmee de milieucrisis verergeren. Ruim anderhalf eeuw geleden schafte de politiek unaniem de (voor de markt perfect rationele) slavernij af. Omdat iedereen inzag dat die manier van handelen niet meer bij de tijd paste. De markt van vandaag heeft een duurzame oplawaai nodig.

Het Europees Parlement brengt binnenkort een officiële studie uit over de haalbaarheid van een lease-samenleving¹⁰. Een prima begin, want juist Europa, dat rijk is aan kennis en ideeën kan nu een voortrekkersrol spelen - met recyclingland Nederland voorop. Want eerlijk is eerlijk, als we niet inzetten op slimme nieuwe modellen en innovatie voor een circulaire economie, wat voor een rol is er dan nog voor ons importafhankelijke en grondstofarme continent weggelegd?

¹ Eerste voorbeeld komt uit de aangehaalde documentaire, tweede uit persoonlijke correspondentie met een docent aan Universiteit Leiden.

² Dukes, A. (2012) 'Dominant Retailers' Incentives for Product Quality' University of Southern California.

³ De benodigde hoeveelheid oplossingsmiddelen die nodig is voor het verwijderen van 100kg olie is door over te gaan naar gesloten ovens én een circulair bedrijfsmodel teruggedrongen van 754 naar 3kg, zie: <http://www.oecd.org/dataoecd/62/22/49522094.pdf>

⁴ Zie onder meer <http://www.hln.be/hln/nl/960/Buitenland/article/detail/1423662/2012/04/15/Zeker-vijftien-doden-bij-twee-mijnongevallen-in-China.dhtml>

⁵ <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2103798/Revealed-Inside-Apples-Chinese-sweatshop-factory-workers-paid-just-1-12-hour.html>

⁶ <http://www.sita.co.uk/downloads/ReinventingTheWheel-1110-web.pdf>

⁷ http://www.unep.org/resourcepanel/Portals/24102/PDFs/Metals_Recycling_Rates_110412-1.pdf

⁸ Tukker, A (2003) 'Eight Types of Product-Service Systems: Eight Ways to Sustainability?' *11th International Conference of Greening of Industry Network San Francisco*

⁹ Meer informatie over deze 'belasting onttrokken waarde' vind je in Stahel (2012) 'Sustainable taxation - policy for resource efficiency'

¹⁰ Bovendien verschijnt deze maand een brochure met uitgebreidere informatie over de lease-samenleving.